

Jarosław Wąsowicz

Salezjanie w Aleksandrowie Kujawskim wczoraj i dziś : przegląd działalności wychowawczo-duszpasterskiej w latach 1919-2009

Seminare. Poszukiwania naukowe 26, 375-391

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAROSŁAW WĄSOWICZ SDB

SALEZJANIE W ALEKSANDROWIE KUJAWSKIM WCZORAJ I DZIŚ.
PRZEGLĄD DZIAŁALNOŚCI WYCHOWAWCZO-DUSZPASTERSKIEJ
W LATACH 1919-2009

W roku 2009 obchodzimy jubileusz 90-lecia salezjanów w Aleksandrowie Kujawskim – jest to najstarsza placówka na terenie Inspektorii św. Wojciecha w Piłe. Staje się on dobrą okazją do historycznej refleksji nad obecnością salezjanów w środowisku Aleksandrowa i okolic, ich pracą wychowawczą i duszpasterską. W ciągu tych dziewięćdziesięciu lat Zgromadzenie Salezjańskie, krzewiąc idee św. Jana Bosko, na trwałe związało się z miastem i wywiera korzystny wpływ na jego rozwój w dziedzinie duchowej, moralnej i kulturalnej¹.

1. STAN BADAŃ NAD PRACĄ DUSZPASTERSKO-WYCHOWAWCZĄ W ALEKSANDROWIE KUJAWSKIM

Działalność salezjanów w Aleksandrowie Kujawskim, szczególnie jej wymiar wychowawczy, doczekała się kilku opracowań. Do najważniejszych w tym gronie należy zaliczyć pracę Andrzeja Marchewki². Ponadto, pośrednio, tematyki dziejów szkoły salezjańskiej dotyczą prace: Sylwii Błażejewskiej³, Anny Majewskiej⁴, Stefana Paczkowskiego⁵ i Waldemara Żurka⁶. W roku 1927 ukazała się też jednodniówka poświęcona salezjańskiej szkole⁷. Pedagogicznej refleksji nad od-

¹ We wrześniu 2009 r. staraniem dyrektora szkół salezjańskich w Aleksandrowie Kujawskim ks. Romana Jachimowicza oraz Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Piłskiej (dalej: ASIP) zorganizowane zostanie sympozjum naukowe związane z historyczną refleksją nad 90-leciem pracy duszpastersko-wychowawczej w Aleksandrowie Kujawskim. Przygotowana zostanie także okolicznościowa publikacja.

² A. Marchewka, *Kolegium Kujawskie Księży Salezjanów w Aleksandrowie Kujawskim 1919-1955*, Lublin 1988 (mps ASIP).

³ S. Błażejewska, *Szkolnictwo ponadpodstawowe w powiecie niezawskim w latach 1918-1939*, Toruń 1998 (mps UMK).

⁴ A. Majewska, *Szkolnictwo salezjańskie w dobie rozwoju (na przykładzie Inspektorii św. Wojciecha w Piłe)*, Piła 2004.

⁵ S. Paczkowski, *Placówki szkolne i opiekuńczo-wychowawcze w Aleksandrowie Kujawskim do 1939 r.*, *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie* 12(1998).

⁶ W. Żurek, *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900-1963. Rozwój i Organizacja*, Lublin 1996.

⁷ *Kolegium Kujawskie X.X. Salezjanów w Aleksandrowie Kujawskim*, Warszawa 1927.

działaniem wychowawczym Internatu Towarzystwa Salezjańskiego w l. 1991-1997 dokonał Zbigniew Hul⁸.

Nieco gorzej przedstawia się stan badań nad pracą duszpasterską salezjanów w Aleksandrowie. Duszpasterstwo prowadzone przy kościele p.w. Przemienienia Pańskiego w latach 1922-1928 nie doczekało się do dzisiaj opracowania. Pierwszą próbą ukazania pracy duszpasterskiej po upaństwowieniu szkoły, tj. od 1955 r. do lat nam współczesnych, był cykl artykułów Jarosława Wąsowicza opublikowanych na łamach „Kroniki Inspektorialnej”⁹. W roku 2008 na UMK w Toruniu na Wydziale Nauk Historycznych powstała praca magisterska Andrzeja Sobieszczyka obejmująca to zagadnienie w l. 1955-2008¹⁰.

2. POCZĄTKI PRACY SALEZJANÓW W ALEKSANDROWIE KUJAWSKIM. LATA 1919-1939

Pierwsi salezjanie przybyli do Aleksandrowa Kujawskiego 13 VIII 1919 r., aby – na zaproszenie ks. Franciszka Szczygłowskiego¹¹ – objąć prowadzenie szkoły noszącej nazwę: Szkoła Realna Polskiej Macierzy Szkolnej (PMS). Później szkoła ta jeszcze kilkakrotnie zmieniała nazwę i tak nazywała się kolejno: Gimnazjum Humanistyczne PMS w Aleksandrowie Kujawskim, Gimnazjum Męskie Księża Salezjanów w Aleksandrowie Kujawskim, Kolegium Towarzystwa Salezjańskiego w Aleksandrowie Kujawskim, Prywatne Męskie Gimnazjum i Liceum Towarzystwa Salezjańskiego w Aleksandrowie Kujawskim. Najdłużej szkoła funkcjonowała pod nazwą Kolegium Kujawskie Księża Salezjanów

⁸ Z. Hul, *Realizacja funkcji opiekuńczo-wychowawczych Internatu Towarzystwa Salezjańskiego w Aleksandrowie Kujawskim*, Toruń 1997 (mps ASIP).

⁹ J. Wąsowicz, *Salezjanie w Aleksandrowie Kujawskim 80 lat pracy wychowawczej i duszpasterskiej*, Kronika Inspektorii św. Wojciecha (1999)5, s. 112-115; cz. II, Kronika Inspektorii św. Wojciecha (1999)11, s. 314-315.

¹⁰ A. Sobieszczyk, *Działalność duszpasterska salezjanów w Aleksandrowie Kujawskim po 1955 r.*, Toruń 2008 (mps ASIP).

¹¹ ks. Franciszek Szczygłowski – ur. 4 X 1875 r. w Radomsku, kapłan diecezji wrocławskiej. W latach 1917-21 kapelan kolejarzy i proboszcz w Aleksandrowie Kujawskim, przeniesiony stąd w 1921 roku na stanowisko proboszcza i dziekana do Słupcy. Działacz oświatowy – organizator szkół w Aleksandrowie i Słupcy. W czasie pobytu w Słupcy był ponadto członkiem Komitetu Miejskiego, Powiatowego i Wojewódzkiego Pomocy Zimowej dla najbiedniejszych. W dowód uznania za pracę jaką wykazał się w Aleksandrowie Kujawskim, biskup Zdzitowiecki odznaczył go 16 maja 1923 r. godnością kanonika honorowy kolegiaty kaliskiej, a w roku 1927 został zaszczycony godnością tajnego szambelana papieskiego. W czasie ostatniej wojny aresztowany w Słupcy i zamęczony przez gestapo w Gnieźnie w roku 1941. Por. A. Cieśla, *Ksiądz Franciszek Szczygłowski (1875-1941)*, Puls Aleksandrowa, 3 (1998), nr 6; M. Jarecki, *Ksiądz Prałat Franciszek Szczygłowski 1876-1941*, Słupca [brw.]; S. Librowski, *Ofiary zbrodni niemieckiej spośród duchowieństwa diecezji wrocławskiej 1939-1945*, Wrocław 1947, s. 145-147; J. Pietrzykowski, *Duchowni polscy – dobrodziejcy salezjańscy z lat 1898-1938*, Seminarne. Poszukiwania naukowe 18(2002), s. 611-613.

Dla podkreślenia zasług ks. F. Szczygłowskiego dla Aleksandrowa Kujawskiego, uchwałą Miejskiej Rady Narodowej w dniu 9 marca 1990 r., nazwa dotychczasowej ul. F. Dzierżyńskiego została zmieniona na ul. Ks. F. Szczygłowskiego. Uchwała weszła w życie 1 lipca 1990 r. Obecnie przy tej ulicy znajduje się kościół parafialny i plebania z oratorium dla dzieci i młodzieży, prowadzone przez salezjanów. Por. Dziennik Urzędowy Województwa Wrocławskiego, Uchwała X/50/90.

w Aleksandrowie Kujawskim (1927-1939)¹². Ksiądz Szczygłowski, jako inicjator tego dzieła oświatowego, pragnął zapewnić mu dalszy rozwój i stabilizację, stąd za pozwoleniem i akceptacją Kurii Diecezjalnej Kujawsko-Kaliskiej zaproponował salezjanom przejęcie szkoły i podjęcie w niej pracy wychowawczej. Zgromadzenie to wyzwanie przyjęło.

Pewien zamęt w rozwoju szkoły wprowadziła wojna polsko-bolszewicka z 1920 r. Część młodzieży wzięła w niej czynny udział. W samym budynku szkolnym mieścił się przez pewien czas szpital wojskowy. W styczniu 1921 roku gimnazjum mogło już normalnie funkcjonować w swoich budynkach. Od tej pory, aż do wybuchu II wojny światowej, będzie można zauważyć stały rozwój poziomu naukowego i pedagogicznego tej placówki salezjańskiej. W roku 1921, po pomyślnej wizytacji szkoły przez lustratorów wyznaczonych przez sejmik powiatowy, władze oświatowe zdecydowały się zlikwidować gimnazjum w Radziejowie, a całą młodzież skoncentrować właśnie w Aleksandrowie, w szkole prowadzonej przez zakonników¹³. Powzięto też myśl o rozpoczęciu budowy internatu. W dniu 14 IX 1923 roku bp Stanisław Zdzitowiecki poświęcił kamień węgielny pod budowę gmachu, w którym mieścić się miało przyszłe Kolegium Kujawskie XX. Salezjanów¹⁴. Budowę prowadziło Zgromadzenie przy wydatnej pomocy mieszkańców Aleksandrowa i Sejmiku Nieszawskiego. Po czterech latach prac budowlanych 25 VI 1927 r. uroczystego otwarcia i poświęcenia internatu dokonał kardynał August Hlond – prymas Polski, wywodzący się ze Zgromadzenia Salezjańskiego. Podczas tej uroczystości ksiądz prymas odczytał również dekret Ojca Świętego, który mianował swoim tajnym szambelanem fundatora aleksandrowskiego kolegium – ks. F. Szczygłowskiego, natomiast najbardziej zasłużonego dobrodzieja Zakładu Salezjańskiego – pana Józefa Kamińskiego – udekorował złotym Krzyżem „Pro Ecclesia et Pontifice”¹⁵. Wcześniej, bo w kwietniu tegoż roku, Polska Macierz Szkolna zrzekła się na rzecz salezjanów posiadania tytułu szkoły. Pismem z dnia 17 VI 1927 r. Ministerstwo WRiOP wydało Zgromadzeniu koncesję na prowadzenie szkoły o nazwie: Kolegium Kujawskie Księży Salezjanów w Aleksandrowie Kujawskim.

Perspektywy rozwoju szkoły w związku z wybudowaniem bursy znacznie wzrosły. Liczba uczniów gimnazjum niemal stale przekraczała 200 osób, a w roku szkolnym 1930/31 osiągnęła nawet liczbę 310 uczniów. Do Kolegium przyjmowano młodzież męską nie tylko z Aleksandrowa i okolic, ale także z od-

¹² Por. A. Marchewka, dz. cyt., s. 1-2.

¹³ Na terenie powiatu nieszawskiego w latach 1918-1939 istniały trzy szkoły średnie ogólnokształcące. Były to: Kolegium Kujawskie Księży Salezjanów w Aleksandrowie Kujawskim (1916-1939), Gimnazjum w Radziejowie Kujawskim (1915-1921, 1938-1939) oraz Seminarium Nauczycielskie Męskie im. Władysława Jagiełły w Nieszawie (1923-1935). Por. S. Błażejewska, dz. cyt., s. 22.

¹⁴ Por. *Aleksandrów (dek. Nieszawski) Akt poświęcenia Kolegium ks. Salezjanów*, Kronika Kujawsko-Kaliska 12(1923), s. 524-525.

¹⁵ Por. Kronika Diecezji Włocławskiej 21(1927)7-8, s. 239; Pokłosie Salezjańskie 11(1927)7-8, s. 87-89.

ległych terenów Polski¹⁶. W okresie II Rzeczypospolitej najczęściej wychowanków rekrutowało się z rodzin inteligenckich, rzemieślniczych i dobrze sytuowanych materialnie, chociaż zdarzały się również sieroty i chłopcy z rodzin biednych. Mimo tego, że szkoła była prowadzona przez zakonników i wychowanie odbywało się w duchu katolickim, wśród uczniów zdarzali się uczniowie wyznań innych niż rzymskokatolickie¹⁷.

Od samego początku pracy w Aleksandrowie salezjanie pragnęli przekształcić szkołę w typowy zakład funkcjonujący zgodnie z zaleceniami Księdza Bosko, realizując w niej jednocześnie program nauczania określony przez władze oświatowe. Czuwali nad sumiennością uczniów w wypełnianiu obowiązków, pielęgnowali ducha narodowego, dbali o wychowanie religijne. W szkole salezjańskiej ważnymi formami wychowawczego oddziaływania na młodzież była działalność licznych organizacji i kół zainteresowań. Funkcjonowały m.in.: Sodaliczka Mariańska, Stowarzyszenie Młodzieży Misyjnej, Koło Małego Kleru, drużyna harcerska¹⁸, Hufiec Szkolny Przystosowania Wojskowego, Koło Młodzieży Polskiego Czerwonego Krzyża, Koło Szkolne Ligi Morskiej i Kolonialnej, Koło Popierania Budowy Szkół Powszechnych, Kasa Oszczędności, Koło Ligi Przeciwpowietrznej, liczne sekcje sportowe, teatrzyk szkolny, chór i orkiestra dęta¹⁹.

Pierwsze świadectwa dojrzałości w salezjańskiej szkole rozdano już 20 VI 1926 r. Od tej pory rokrocznie mury gimnazjum opuszczali absolwenci dobrze przygotowani do podjęcia odpowiedzialnej pracy i wyzwań, jakie stawało przed nimi dorosłe życie. Po ukończeniu kolegium, salezjańscy wychowankowie zajmowali niejednokrotnie ważne stanowiska na różnych szczeblach administracji, na wielu odcinkach życia społecznego okazali się prawymi obywatelami, oddanymi ojczyźnie, stając się także jej obrońcami²⁰. Uczniowie wynosili z Kolegium

¹⁶ Największa liczba wychowanków pochodziła z województwa warszawskiego, poznańskiego i pomorskiego. Zdarzały się też osoby ze stron bardzo odległych od Aleksandrowa. Por. A. Marchewka, dz. cyt., 119-121.

¹⁷ Por. tamże, s. 122-123.

¹⁸ Tradycje drużyny harcerskiej z przedwojennego kolegium są kontynuowane przez 16 Aleksandrowską Drużynę Harcerzy działającą w strukturach Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej. Drużyna ta funkcjonuje przy oratorium salezjańskim Parafii NMP Wspomożenia Wiernych i nosi to samo imię – Romualda Traugutta – co drużyna przedwojenna. W roku 1998, staraniem harcerzy i ks. hm Zbigniewa Formelli, odnowiony został sztandar drużyny z Kolegium Kujawskiego X.X. Salezjanów. Por. J. Łuczyński, *16 ADH – jako przykład powstawania i działania salezjańskiej drużyny harcerzy*, w: *Harcerskie drogi do wolności*, red. Z. Formella, Aleksandrów Kujawski 2006, s. 95-107.

¹⁹ Por. A. Marchewka, dz. cyt., s. 149-157.

²⁰ Wśród nich na uwagę zasługuje postać Karola Palczyńskiego – ur. 2 września 1917 r. w Aleksandrowie Kujawskim. Kolegium Kujawskie Księża Salezjanów ukończył w 1936 r., otrzymując świadectwo dojrzałości. W tym samym roku został przyjęty do Oficerskiej Szkoły Lotniczej w Mokotowie. W ostatnich dniach sierpnia 1939 r. otrzymał promocję na ppor. tech. Wojsk Lotniczych i przydział do Bazy nr 3 Pułku Lotniczego w Poznaniu. Tam zastał go wybuch wojny. Dostał rozkaz ewakuacji sprzętu i uzbrojenia Bazy Lotniczej nr 3 na „przedmoście zaleszczyckie”. Ok. 21.09.1939 r. trafił ze swoim oddziałem do niewoli sowieckiej. Został umieszczony w obozie w Kozielsku, skąd – wiosną 1940 r. wraz z innymi współwięźniami – został wywieziony do Katynia i tam zamordowany przez NKWD. W dniu 29.09.1996 r., na placu przed Urzędem Pocztowym w Aleksandrowie, nastąpiło odsłonięcie i poświęcenie „Totemu Lotniczego Śmigła” z płytą pamiątkową poświęconą Palczyńskiemu oraz lotnikom poległym na nieludzkiej ziemi. Por. J. Wąsowicz, *Pamięci bohaterkiego lotnika*, Biuletyn Salezjański, styczeń - luty 1999, s. 16-17.

Kujawskiego dobre wykształcenie humanistyczne, co pozwalało im podjąć późniejszą studia na wyższych uczelniach.

Władze oświatowe salezjański styl wychowania i poziom nauki oceniali bardzo wysoko. Szkoła cieszyła się szacunkiem ze strony aleksandrowskiego społeczeństwa. Była prężnym ośrodkiem życia kulturalnego miasta i powiatu²¹. Prężny rozwój Kolegium Kujawskiego został przerwany wybuchem II wojny światowej.

Tabela nr 1: Dyrektorzy Domu Salezjańskiego pod wezwaniem św. Jana Kantego oraz Dyrektorzy Kolegium Kujawskiego XX. Salezjanów w Aleksandrowie Kujawskim w latach 1919-1939.

LATA	DYREKTOR DOMU ZAKONNEGO	DYREKTOR SZKOŁY
1919/17	-----	Henryk Zawocki
1917/19	-----	Józef Korsak
1919/20	ks. Piotr Wiertelak	ks. dr Kazimierz Masłowski – 1919 ks. dr Aleksy Siara – 1919/20
1920/21	ks. Franciszek Harazim	ks. Franciszek Zbaniuszek
1921/26	ks. Franciszek Harazim	ks. Franciszek Harazim
1926/31	ks. Ignacy Antonowicz	ks. Ignacy Antonowicz
1931/36	ks. Franciszek Zbaniuszek	ks. Franciszek Zbaniuszek
1936/37	ks. Kazimierz Matuszak	ks. Kazimierz Matuszak
1937/39	ks. Franciszek Malorny	ks. Franciszek Malorny

Źródło: Personel salezjański w Aleksandrowie Kujawskim (mps.), ADSA

3. LATA WOJNY I OKUPACJI 1939-1945

Prężny rozwój dzieł salezjańskich w II Rzeczypospolitej przerwany został agresją niemiecką i sowiecką we wrześniu 1939 r. Dla Polaków rozpoczął się pięcioletni okres zmagania z okupantem. Niemcy na zdobytych terenach niemal od razu przystąpili do niszczenia wszystkiego, co kształtowało siłę narodu. W szczególności prześladowano Kościół katolicki i duchowieństwo, ponieważ Polacy znani byli w świecie ze swojej wiary i pobożności, która pozwalała im przetrwać ciężkie chwile. Największe straty Kościół poniósł na terenach bezpośrednio wcielonych do Rzeszy Niemieckiej, gdzie zamordowano w obozach i rozstrzelano 30-50 % księży. Na tych terenach znajdował się Aleksandrów Kujawski.

Wojenna gehenna rozpoczęła się w Aleksandrowie już w pierwszych dniach września 1939 r. W dniu 4 września, wskutek bombardowania Zakładu Salezjań-

²¹ Por. A. Marchewka, dz. cyt., s. 19-21.

skiego i miasta, część księży powędrowała w kierunku Warszawy, a pozostali na czele z księdzem dyrektorem Franciszkiem Malornym czuwali nad gimnazjum. Schronili się u pobliskiego proboszcza na plebanii. Po zajęciu Aleksandrowa Niemcy urządzili w części internatu szpital wojenny. Na początku października ksiądz dyrektor Franciszek Malorny powziął decyzję o powrocie do gimnazjum. Wraz z nim powrócił ksiądz Ignacy Czogała oraz trzech asystentów: kl. Bonawentura Hołubowski, kl. Wincenty Żukowski oraz kl. Czesław Bertel. Początkowo wydawało się, że są bezpieczni. Jednak 15 października do zakładu wkroczyło gestapo. Salezjanów aresztowano i umieszczono na Piaskach w Aleksandrowie. Niemcy zgromadzili tam kapłanów z dekanatu aleksandrowskiego i niesławskiego. Stamtąd, 4 listopada, wywieziono wszystkich do Fortu VII w Toruniu. Po kilku dniach strasznych tortur, księży przewieziono do klasztoru ojców werbistów w Górnej Grupie. Gestapo przetrzymywało tutaj 86 duchownych diecezjalnych i zakonnych z Bydgoszczy, Torunia i okolic. Był to ostatni etap katorgi salezjanów z Aleksandrowa. 18 listopada z klasztoru werbistów wywieziono ich wraz z 10 innymi duchownymi do pobliskiego lasu i tam rozstrzelano. Ich grobów po dzień dzisiejszy nie odnaleziono. Rzekomym powodem stracenia był odwet za znęcanie się Polaków w pierwszych dniach września nad ludnością niemiecką w Aleksandrowie i okolicy, jak również nad lotnikami, którzy zostali strąceni dnia 4 września w pobliżu wsi Służewo²².

W opuszczonym kolegium aleksandrowskim pozostali dwaj bracia zakonni – koadiutorzy: Konstanty Boryczko oraz Józef Klytta. Zamieszkali w budynku gospodarskim. Aresztowania uniknął także spowiednik domowy ks. Walenty Żydek, który w czasie tragicznych wydarzeń październikowych znajdował się w miejscowym szpitalu chory na cukrzycę. Po opuszczeniu szpitala zamieszkał w pobliskiej osieroconej parafii, prowadząc aż do śmierci jawne duszpasterstwo. Zmarł 22 V 1942 r.²³. W czasie wojny, dzięki pomocy sióstr sercanek, w Aleksandrowie zamieszkali dwaj salezjanie: ks. Jan Kasprzyk, który – unikając aresztowania w Rumi – schronił się na Kujawach pod przybranym nazwiskiem Robert Drag²⁴, oraz ks. Mieczysław Szczęsny, rodowity aleksandrowianin, który przybył tutaj z Różanogostoku. Obaj księża przez kilka miesięcy prowadzili duszpasterstwo przy zakładowej kaplicy. W dniu 13 V 1940 r. Niemcy przeprowadzili w zakła-

²² Por. W. Jacewicz, *Męczeństwo salezjanów polskich w czasie okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, w: *75 lat działalności Salezjanów w Polsce. Księga pamiątkowa*, red. R. Popowski, S. Wilk, M. Lewko, Łódź-Kraków 1974, s. 227; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*, z. 5, Warszawa 1981, s.121; S. Wilk, *Salezjanie*, w: *Życie religijne pod okupacją hitlerowską 1939-1945*, Warszawa 1982, s. 723.

²³ Późniejszemu aresztowaniu go przez gestapo zapobiegła głęboka rana na nodze, która nie pozwalała mu na sprawne poruszanie się. Ks. Walenty Żydek w kaplicy, którą urządził na plebanii, odprawiał codziennie msze święte, udzielał sakramentów świętych i – jeśli mógł i miał taką możliwość – jeździł do chorych (nawet na tereny sąsiednich parafii pozbawionych duszpasterzy), Por. S. Wilk, dz. cyt., s. 736.

²⁴ Ks. Jan Kasprzyk posługę duszpasterską prowadził na dość rozległym terenie. Oprócz Aleksandrowa Kujawskiego, także w Toruniu, Grabiu, Czapplewie, Bobrzejowicach. Przez gestapo został aresztowany 28 XII 1943 r. Por. S. Wilk, dz. cyt., s. 739.

dzie niespodziewanie rewizję. Salezjanom udało się w porę schronić, jednak do końca wojny zostali pozbawieni możliwości prowadzenia jawnej działalności duszpasterskiej. Ks. Kasprzyk opuścił Aleksandrów, natomiast ks. Szczęsny zamieszkał u swoich rodziców, służąc miejscowej ludności (często z narażeniem życia) tajną posługą kapłańską²⁵.

W l. 1939-1945 budynek szkoły salezjańskiej uległ dewastacji, bezpowrotnie utracono wiele sprzętu, wyposażenia i pomocy naukowych ze szkoły i internatu. Zniszczone zostały także pomniki Matki Bożej i ks. Bosko, wywieziono lub spalono zbiory biblioteczne²⁶.

4. WALKA SALEZJANÓW O UTRZYMANIE GIMNAZJUM 1945-1955

Natychmiast po wyzwoleniu Aleksandrowa z rąk hitlerowskiego okupanta (22 I 1945) ks. Mieczysław Szczęsny rozpoczął oficjalną pracę, pełniąc funkcję proboszcza w Aleksandrowie oraz Ciechocinku. Począł także czynić starania związane z uruchomieniem gimnazjum. Spotkały go niemałe trudności, jako że w gmachu szkoły zostały zainstalowane przez Armię Czerwoną: szpital, kwatery wojskowe, biura i pomieszczenia dla Czerwonego Krzyża. Po niespełna trzymiesięcznych staraniach, dzięki wsparciu władz i mieszkańców Aleksandrowa, gmach gimnazjalny powrócił w dniu 1 IV 1945 r. do salezjanów. Dwa tygodnie później naukę w szkole rozpoczęło 226 uczniów. Do pracy powróciło wielu przedwojennych nauczycieli. Lekcje były prowadzone zarówno do południa, jak i po południu. Pierwszy rok szkolny trwał tylko trzy miesiące. Przy szkole uruchomiono także internat dla chłopców. W nowym roku szkolnym 1945/46 garnęła się do niego młodzież męska z całej niemal Polski. Ku radości salezjanów mury szkolne znowu zaczęły rozbrzmiewać radosnym młodzieńczym gwarem. Szkoła zaczęła normalnie funkcjonować. Początkowo nic nie wskazywało na mające nastąpić tragiczne koleje aleksandrowskiego zakładu²⁷.

Po utrwaleniu się w powojennej Polsce rządów komunistycznych, w ramach programowej laicyzacji życia, władze zaczęły przystępować do eliminacji Kościoła z instytucji oświatowo-wychowawczych i narzucać własny program ideologiczny w programach wychowawczych²⁸. Te działania w sposób szczególny dotknęły Zgromadzenie Salezjańskie, które od momentu zakończenia wojny zdą-

²⁵ Ksiądz Szczęsny w ukryciu odprawiał msze święte, a w niedzielę nawet w trzech punktach miasta. Według danych, podawanych przez ks. Ślósarczyka, ochrzcił w tym czasie ok. 300 osób. Por. J. Ślósarczyk, *Historia Prowincji św. Jacka Towarzystwa Salezjańskiego*, t. 3, Pogrzebień 1966 (mps ASIP), s. 99.

²⁶ ASIP, t. Aleksandrów Kujawski 1939-1945, akta bez sygn., Protokół dotyczący zrabowanego przez okupantów niemieckich mienia polskiego, stanowiącego własność Prywatnego Męskiego Gimnazjum i Liceum Towarzystwa Salezjańskiego w Aleksandrowie Kujawskim.

²⁷ Por. J. Wąsowicz, *Jak zamykano szkołę salezjańską w Aleksandrowie Kujawskim*, w: *Kościół w godzinie próby. 1945-1989 Nieznane dokumenty i świadectwa*, Kraków 2006, s. 317-326.

²⁸ Przyjmuje się, że komunistyczny program ideologiczny i wychowawczy rozpoczęto brutalnie narzucać w polskim szkolnictwie od 1947 r. Por. Cz. Lewandowski, *Początki likwidacji niezależności szkoły polskiej po wyborach sejmowych w 1947 r.*, Dzieje Najnowsze 29(1997)4, s. 57-71.

żyło uruchomić kilkanaście domów dziecka, gimnazjów, szkół zawodowych, z entuzjazmem podejmując trud wychowania młodzieży²⁹. Poczynając od końca lat czterdziestych, placówki te były systematycznie likwidowane przez komunistyczne władze. Taki los spotkał także Zakład Salezjański w Aleksandrowie Kujawskim³⁰.

W pierwszych latach powojennych współpraca salezjanów z władzami układała się w miarę poprawnie. Świadczy o tym chociażby fakt uznania zasług ks. Szczęsnego dla tego regionu poprzez odznaczenie go przez władze polityczne Krzyżem Zasługi oraz wyborem do Miejskiej Rady Narodowej. Przyjazne stosunki nie trwały jednak długo. Już w 1945 roku pracownicy Urzędu Bezpieczeństwa przeszukiwali internistów oraz uczniów salezjańskiej szkoły bez wiedzy jej kierownictwa. Wiosną 1948 r. salezjanie zdawali już sobie sprawę, że władze państwowe będą chciały zlikwidować szkołę. Zakładano w takim przypadku zorganizowanie w Aleksandrowie Niższego Seminarium Duchownego, co pozwoliłoby zatrzymać budynki szkolne w „rękach” Zgromadzenia³¹. W dniu 31 V 1948 r. Kuratorium Oświaty w Toruniu wycofało nadaną salezjanom w 1946 r. koncesję na prowadzenie szkoły. Po interwencji władz zakonnych koncesję przywrócono, ale z koniecznością corocznego jej odnawiania. Stwarzało to sytuację ciągłej niepewności o losy szkoły.

Władze podjęły także próby przejęcia kontroli nad zarządzaniem zakładu, ingerując w jego sprawy gospodarcze i finansowe. Staraty się także wpływać bezpośrednio na wychowanie uczniów m.in. przez narzucenie obowiązkowej przynależności wszystkich uczniów salezjańskiej szkoły do organizacji o zabarwieniu ideologicznym, takich jak: Szkolne Koło Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, Liga Przyjaciół Żołnierzy oraz Szkolne Koło Odbudowy Warszawy³². Na terenie szkoły działały jeszcze inne tego typu organizacje, ale przynależność do nich nie była już obowiązkowa³³. Warto w tym miejscu przywołać także fakt działalności wśród młodzieży salezjańskiej szkoły organizacji konspiracyjnej o nazwie „Legion Młodych”, zawiązanej w 1946 r. i rozbitej przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Bydgoszczy w roku 1947³⁴.

W 1948 r. Kuratorium odwołało z funkcji dyrektora szkoły, w atmosferze ciągłych oszczerstw, ks. Mieczysława Szczęsnego. Nie zezwoliły także na pełnie-

²⁹ Żadne inne zgromadzenie w tamtym okresie nie prowadziło tak rozległej pracy szkolno-wychowawczej jak salezjanie. Por. S. Styrna. *Zgromadzenie Salezjańskie w Polsce w poszukiwaniu form odpowiedzi na potrzeby wychowawcze i duszpasterskie w latach 1898-1974*, w: *75 lat działalności salezjanów w Polsce, Księga Pamiątkowa*, dz. cyt., s. 11-34.

³⁰ Zob. J. Wąsowicz, *Likwidacja salezjańskich zakładów wychowawczych*, Biuletyn IPN (2007)4, s. 49-56.

³¹ ASIP, t. Aleksandrów Kujawski – szkoła 1945-55, akta bez sygn., Kopia protokołu powizytacyjnego z wizytacji odbytej przez przew.[wielebnego] ks. Inspektora Stanisława Rokitę dnia 23 III 1948 r., s. 2.

³² Por. A. Marchewka, dz. cyt., s. 157.

³³ Istniały także: Związek Młodzieży Polsce, który w latach 1954-1955 miał 60 członków, co stanowiło 40% uczniów całej szkoły, Związek Młodzieży Demokratycznej, Służba Polsce, Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego. Por. A. Marchewka, dz. cyt., s. 157.

³⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy (dalej: AIPN BY), sygn.09/80, Charakterystyka nielegalnej organizacji „Legion Młodych”, Bydgoszcz 27 lutego 1976 r.

nie tej funkcji przez innych salezjanów. Szkołę nękały również ciągłe wizytacje kuratorskie, mające wykazać niekompetencje i brak predyspozycji wychowawczych kadry salezjańskiego gimnazjum. W końcu, decyzją Prezydium WRN, przekazaną salezjanom pismem z 24 VI 1955 r., aleksandrowska placówka została zamknięta. Głównym zarzutem skierowanym przeciw zakonnikom było rzekome wychowywanie młodzieży w sposób nielojalny wobec państwa. Budynki szkolne przejął Wydział Oświaty. Podjęto decyzję eksmitowania z nich salezjanów³⁵.

Zgromadzenie rozpoczęło rozpaczliwe starania o cofnięcie decyzji władz. Interweniowali także rodzice wychowanków oraz miejscowa ludność. Wystarczającym argumentem prawnym wykluczającym całkowitą eksmisję z zakładowych budynków, okazało się istnienie zakładowej kaplicy³⁶. Owocem starań Zgromadzenia, Kurii Włocławskiej oraz wielu ludzi dobrej woli, było pozostawienie salezjanów do obsługi duszpasterskiej tej kaplicy, która zaczęła funkcjonować jako kaplica publiczna do użytku wiernych parafii Przemienienia Pańskiego. Księża, dotąd pracujący w szkole, podjęli pracę duszpasterską. W tamtym okresie była to częsta praktyka w Zgromadzeniu Salezjańskim³⁷. Przypadek Aleksandrowa nie był więc przypadkiem odosobnionym. Księża przenieśli się do budynku, w którym mieściła się kaplica, a przejście do skrzydła przez nich zajmowanego zostało zamurowane. Odtąd kaplica zakładowa stała się „punktem zaczepienia” salezjanów w Aleksandrowie na najbliższe kilkadziesiąt lat.

5. LATA 1955 -1981. OKRES PRACY SALEZJANÓW PRZY DAWNEJ KAPLICY SZKOLNEJ

Status pracy salezjańskiej w Aleksandrowie został uregulowany dopiero w 18 lat po zamknięciu szkoły. Dnia 9 VIII 1973 r. ksiądz biskup ordynariusz włocławski Jan Zaręba wydał dekret, na mocy którego przy kaplicy zakładowej ustanowiony został Samodzielny Ośrodek Duszpasterski wydzielony z parafii Przemienienia Pańskiego. Rozpoczęto więc prowadzić samodzielne duszpasterstwo. Nie zapomniano w nim o młodzieży. Przy kaplicy przy ówczesnej ul. H. Sawickiej

³⁵ ASIP, t. Aleksandrów Kujawski – szkoła 1945-1955, akta bez sygn., Raport w sprawie zamknięcia Szkoły Ogólnokształcącej Stopnia Licealnego Towarzystwa Salezjańskiego w Aleksandrowie Kujawskim i przejęcia gmachów przez Wojewódzki Wydział Oświaty w Toruniu.

³⁶ Dramaturgię tamtych chwil oddaje w swoim liście z dn. 8 II 1969 r. ksiądz Ignacy Kuczkowicz, który w momencie likwidacji przez władze salezjańskiej szkoły pełnił funkcję dyrektora zakładu. Pisze w nim m.in.: „(...) Otrzymaliśmy rozkaz opróżnienia gmachów. Całe szczęście, iż w roku 1951, gdy przybyłem do Aleksandrowa przenieśliśmy kaplicę z sali gmachu internatu do tzw. sali teatralnej w gmachu gimnazjalnym, która i tak nie była czynna, bo nie wolno było urządzać żadnych imprez rozrywkowych. I właśnie ta kaplica uratowała całą sprawę, bo nas z niej nie mogli wyrzucić, a przy tym zatrzymaliśmy całe piętro otwierając wejście od ulicy Hanksi Sawickiej i odgradzając się przepierzeniem od reszty gmachu”. Archiwum Parafii Salezjańskiej Aleksandrów (dalej: APSA), List ks. Ignacego Kukowicza z dn. 8 II 1969 r. z Gdańska-Oruni do ks. dyrektora Edwarda Bańdo w Aleksandrowie Kujawskim.

³⁷ Por. J. Pietrzykowski, *Dlaczego salezjanie polscy prowadzą duszpasterstwo parafialne?*, *Seminare. Poszukiwania naukowe* 17(2001), s. 487-504.

(dzisiejsza ul. Salezjańska) w dwóch salkach prowadzono katechezę, salezianie animowali także grupy młodzieżowe i dziecięce. Przy ośrodku prowadziło działalność Stowarzyszenie Pomocników Salezjańskich. Kroniki Domu Salezjańskiego z tych lat dostarczają nam wielu informacji o organizowanych dla tych grup spotkaniach formacyjnych, wigilijnych, sylwestrowych, wielkanocnych, andrzejkowych itp.³⁸.

Systematycznie starano się urządzać zjazdy i spotkania dla byłych wychowanków zlikwidowanej szkoły salezjańskiej. Szczególnie doniosłe stało się spotkanie z okazji 50-lecia pracy salezjanów w Aleksandrowie Kujawskim. Dodatkową okazją do świętowania był okrągła – setna rocznica założenia Światowej Federacji Byłych Wychowanków św. Jana Bosko. Aleksandrowskie spotkanie odbyło się 25 X 1970 r. Oprócz byłych wychowanków, wzięli w niej udział przełożeni reprezentowani przez ks. inspektora Feliksa Żołnowskiego, klerycy z Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego z Łądu, nauczyciele i wychowawcy Liceum Salezjańskiego. Ksiądz M. Szczęsny, były aleksandrowski dyrektor, podczas spotkania wygłosił prelekcję pt.: *Szkic historyczny 50-lecia placówki salezjańskiej*. Odczytano także list Ks. Generała do Byłych Wychowanków Salezjańskich. Wzruszających momentów dostarczyły wspomnienia wychowanków i profesorów przeplatane śpiewem kleryckiego chóru. Nie zapomniano także o tych, którzy nie doczekali jubileuszowego spotkania – na specjalnie przygotowanym apelu wspomniano ich postacie i modlono się za nich³⁹.

Wśród wielu ważnych uroczystości, jakie w ciągu tych kilkadziesiąt lat były udziałem wiernych i księży z Ośrodka Duszpasterskiego przy kaplicy, należy wspomnieć o nawiedzeniu obrazu Maki Boskiej Częstochowskiej, które to miało miejsce w dniach 7-8 IX 1975 r. Obraz przybył do kaplicy z parafii Przemienienia Pańskiego. Na zbiegu ulic Traugutta i Sawickiej obraz powitali: ksiądz biskup Czesław Lewandowski, ks. rektor kaplicy Ludwik Kaliński, licznie zebrane duchowieństwo i wierni. Po powitaniu odprawiono Mszę świętą. Wszystkie te uroczystości odbywały się na froncie kaplicy przy specjalnie wybudowanym ołtarzu. Po zakończeniu Eucharystii przeniesiono obraz do kaplicy, gdzie był przez dwa dni nieustannie adorowany przez wiernych. 8 września obraz przewieziono do parafii Ostrowąs. Kronika parafialna podaje, że w uroczystościach nawiedzenia obrazu Jasnogórskiego wzięło udział ok. 5 tys. wiernych⁴⁰.

Jako publiczne miejsce kultu, kaplica byłego gimnazjum cieszyła się dużą popularnością wśród wiernych. Do dzisiaj w mentalności wielu mieszkańców Aleksandrowa pozostało określenie „idę na Mszę do Bursy”.

Rok 1978 przyniósł kolejne ważne wydarzenie, a mianowicie Samodzielny Ośrodek Duszpasterski decyzją biskupa włocławskiego został na stałe powierzony

³⁸ APSA, Kroniki Domu Salezjańskiego 1973-1981.

³⁹ ASIP, t. Aleksandrów Kujawski – BWS, akta bez sygn., Spotkanie z Byłymi Wychowankami Salezjańskimi, Aleksandrów Kujawski 25 październik 1970 r., (msp.).

⁴⁰ APSA, Kronika Samodzielnego Ośrodka Duszpasterskiego w Aleksandrowie Kujawskim 1975 r.

ny Towarzystwu Salezjańskiemu. Był to kolejny krok zmierzający do utworzenia nowej parafii w Aleksandrowie Kujawskim. Nastąpiło to w roku 1981, kiedy przy salezjańskiej kaplicy utworzono parafię p.w. NMP Wspomożenia Wiernych, wydzieloną z części parafii Przemienienia Pańskiego⁴¹. Było to możliwe dopiero dzięki przemianom zainicjowanym protestami społecznymi Sierpnia 1980 r. Wcześniej, Kuria Włocławska od 1974 r. bezskutecznie zabiegała u władz o zezwolenie na utworzenie drugiej parafii w Aleksandrowie⁴².

Tabela nr 2: Dyrektorzy domu zakonnego i rektorzy kaplicy

Lata	Dyrektor domu i rektor kaplicy
1955-1960	ks. Ignacy Kuczkowicz
1960-1962	ks. Jan Bednarz
1962-1968	ks. Stefan Pruś
1968-1974	ks. Edward Bańdo
1974-1979	ks. Ludwik Kaliński
1979-1981	ks. Stefan Metrycki

Źródło: Personel salezjański w Aleksandrowie Kujawskim (mps), ADSA

6. SALEZJAŃSKIE DUSZPASTERSTWO PRZY PARAFII NMP WSPOMOŻENIA WIERNYCH

Dekret biskupa włocławskiego, o utworzeniu nowej parafii wszedł w życie z dniem 3 V 1981 r. Administratorem parafii został ks. Stefan Metrycki. W l. 1982-2008 funkcję proboszcza pełnili w niej: ks. Marian Chojnacki (w l. 1982-87), ks. Stanisław Salamonowicz (w l. 1987-2000 i 2001-2005), ks. Z. Formella (w 2000-2001 r.), ks. Jarosław Pizoń (od 2005 r.)⁴³.

Dekret erekcyjny parafii NMP Wspomożenia Wiernych zobowiązywał ją w pkt. 4 do wybudowania własnego kościoła i plebanii. Tymczasowym kościołem parafialnym stała się kaplica zakonna⁴⁴. Rozpoczęto więc starania o budowę nowej świątyni. W kwietniu 1985 roku, z racji odbywających się misji parafialnych, przed kaplicy przeniesiono w uroczystej procesji krzyż misyjny, który stanął na placu pod budowę kościoła. Prace budowlane rozpoczęto w 1986 r. W licznych pracach pomagali społecznie parafianie, tak, że posuwały się one stopniowo na-

⁴¹ ASIP, t. Aleksandrów Kujawski – parafia NMP Wspomożenia Wiernych, akta bez sygn., Biskup Włocławski Jan Zaręba, Dekret Erekcyjny Parafii przy Kaplicy Towarzystwa Salezjańskiego w Aleksandrowie Kujawskim, Włocławek 25 kwietnia 1981 r.

⁴² AIPN BY, sygn. 251/70, Informacja dotycząca erygowania parafii w Aleksandrowie Kujawskim, Włocławek 16 marca 1981 r., k. 125-127.

⁴³ Por. „Elenko”. *Schematyzm Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, z l. 1982-2008.

⁴⁴ APSA, Biskup Włocławski Jan Zaręba, Dekret Erekcyjny Parafii przy Kaplicy Towarzystwa Salezjańskiego w Aleksandrowie Kujawskim, Włocławek 25 kwietnia 1981 r.

przód. W roku 1987 zalany został m.in. strop górny na budynku gospodarczym oraz filary w dolnym kościele, a także podjęte zostały prace przy podpiwniczeniu przyszłej plebanii. Nowy etap budowy rozpoczął się od jesieni tegoż roku, kiedy to funkcję proboszcza objął ks. Stanisław Salamonowicz, który już w latach siedemdziesiątych prowadził budowę w Szczecinie-Gumieńcach, a bezpośrednio przed przybyciem do Aleksandrowa budował duży kościół w parafii NMP Wspomożycielki Wiernych na osiedlu Górnym w Pile. Doświadczenie nowego proboszcza wpłynęło na intensyfikację prac związanych z budową kościoła i plebanii⁴⁵. Podczas wizytacji kanonicznej przeprowadzonej przez bpa R. Andrzejewskiego, w dniu 11 VI 1988 r. na placu budowy odprawiona została przy ołtarzu połowym Msza św. W sierpniu tegoż roku unormowane zostały sprawy prawne działki budowlanej. U notariusza miejskiego dokonano wpisu do Księgi Wieczystej działek jako własności Towarzystwa Salezjańskiego.

Kolejnym ważnym wydarzeniem w dziejach budowy świątyni parafialnej była uroczystość poświęcenia i wmurowania kamienia węgielnego, których to dokonał bp Henryk Muszyński 26 V 1991 r., podczas Mszy św. odpustowej odprawionej na stropie kościoła⁴⁶. W roku 1993 nastąpiło wykończenie plebanii i dolnego kościoła. W dniu 24 lipca tegoż roku duszpasterze parafialni wprowadzili się do nowej plebanii, a 31 lipca nastąpiło przeniesienie kaplicy z „bursy” do dolnego kościoła⁴⁷. Prace budowlane posuwały się nadal. Wiosną 1994 r. wybudowano wejście od szczytu do dolnej części plebanii, gdzie urządzono oratorium dla dzieci i młodzieży. W wykończonych tam pomieszczeniach urządzono dwie sale rekreacyjne oraz sale dla młodzieży oazowej i ministrantów. W kwietniu tegoż roku na szczycie kościoła umieszczono krzyż⁴⁸.

W roku 1996 rozpoczęto budowę wieży. Trwała ona 3 lata i została ukończona latem 1999 r. Na najwyższej kondygnacji umieszczone zostały trzy dzwony, ufundowane przez ofiarodawców, o łącznym ciężarze 870 kg. Dzwony zostały poświęcone przez biskupa pomocniczego diecezji włocławskiej Romana Andrzejewskiego w dniu 24 V 1996 r., dzwonnice natomiast poświęcił, wywodzący się

⁴⁵ Por. J. Wąsowicz, *Księża Niezłomni: Pod sztandarem Wspomożycielki Wiernych. Ks. Stanisław Salamonowicz SDB (1926-2008)*, Nasz Dziennik (11-12.10.2008), s. 24-25; tenże, *Ks. Stanisław Salamonowicz SDB (1926-2008)*, Kronika Inspektorialna 3(2008), s. 97-101.

⁴⁶ Swoje podpisy pod dokumentem upamiętniającym to wydarzenie złożyli: ks. biskup ordynariusz diecezji włocławskiej Henryk Muszyński, ks. inspektor salezjańskiej prowincji św. Wojciecha – Stanisław Skopiak, ks. dziekan Antoni Owczarek, ks. proboszcz parafii Przemienienia Pańskiego Marian Mielczarek, ks. Henryk Jędryczka, który zaczynał budowę kościoła, pan burmistrz Aleksandrowa Kujawskiego Zdzisław Nasiński, który był pierwszym kierownikiem budowy oraz przedstawiciele budowniczych, ofiarodawców i społeczników. Kamień węgielny został przywieziony z Sanktuarium Bazyliki NMP Wspomożenia Wiernych zbudowanej przez św. Jana Bosko w Turynie i pochodził z ołtarza tejże bazyliki. Do niego zostały dołączone kamienie z katakumb św. Kaliksta w Rzymie, którymi opiekują się salezjanie, kamienie z rzymskiego Koloseum oraz kościoła franciszkańskiego z Asyżu – wszystkie one zostały pobłogosławione przez Ojca Świętego Jana Pawła II. Wraz z kamieniem węgielnym i dokumentami pamiątkowymi została wmurowana księga pamiątkowa zawierająca spis wszystkich nazwisk dotychczasowych budowniczych kościoła. APSA, Kronika Parafii 1987-92.

⁴⁷ APSA, Kronika Parafii 1993 r.

⁴⁸ APSA, Kronika Parafii 1994 r.

ze Zgromadzenia Salezjańskiego, ordynariusz sosnowiecki bp Adam Śmigielski, w czasie uroczystości 80-lecia pracy salezjanów w Aleksandrowie Kujawskim w dniu 18 IX 1999 r.⁴⁹.

Ciągłym problemem, z którym borykała się aleksandrowska parafia przy budowie świątyni, był niedobór środków finansowych na jej prowadzenie. Większość środków organizowało Zgromadzenie Salezjańskie, część pochodziła ze składek wiernych z Aleksandrowa i okolic – m.in. w poszukiwaniu funduszy na budowę kościoła zorganizowano w roku 1994 w parafii loterię fantową. Zgromadzono ponad 1000 fantów. Uroczyste losowanie fantów nastąpiło 29 V 1994 r.⁵⁰.

Ale życie aleksandrowskiej parafii to nie tylko budowa świątyni. Miejscowi duszpasterze dbali przede wszystkim o rozwój duchowy wiernych. Przy kaplicy prowadzono katechizację dla dzieci i młodzieży szkół podstawowych i średnich. Po powrocie katechezy do szkół w roku szkolnym 1991-1992 parafia salezjańska objęła katechizacją: Liceum Ogólnokształcące, Zespół Szkół Zawodowych oraz Szkoły Podstawowe nr 1 i 2. Przy parafii w ostatnim okresie działały grupy: Żywego Różańca, Pomocników Salezjańskich, oazowe, drużyny Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej⁵¹, Salezjańskiej Pielgrzymki Ewangelizacyjnej⁵², Pustyni Miast⁵³, dziecięcej scholki. Prowadzona była formacja ministrantów. Organizowano przedstawienia Jasełek i Męki Pańskiej, ewangelizacyjne przedstawienia teatralne, koncerty. Salezjanie corocznie organizują dla dzieci i młodzieży z parafii wypoczynek w czasie ferii zimowych oraz wakacji⁵⁴. Prężnie działa także parafialne oratorium, przy którym w roku 2007 otworzona została miejska świetlica środowiskowa. W latach 1995-2005 ukazywała się nieregularnie gazetka parafialna „Wspomożenie”. Założycielem pisma w 1995 r. był ks. Zbigniew Formella, w l. 2004-2005 jego działalność kontynuował ks. Przemysław Pawelski⁵⁵.

⁴⁹ Wewnątrz wieży, na pierwszych dwóch piętrach, przestrzeń zostanie zaadaptowana na pomieszczenia użytkowe. Dzwony są uruchamiane za pomocą komputera i elektronicznego czasomierza odbierającego sygnał czasu z Frankfurtu n/Menem. Por. *Aleksandrów Kujawski. Zbudowaliśmy wieżę...*, Kronika Inspektorii św. Wojciecha (1999)10, s. 220; Fundatorami dzwonów byli: Dzwon „Leon” – 450 kg, ufundował Leon Kejna, wychowanek gimnazjum salezjańskiego z lat przedwojennych. Zmarł w Tasmanii w 1991. Fundatorkami w imieniu ofiarodawcy były jego spadkobierczynie, trzy siostry zamieszkałe w Łodzi; Dzwon „Dominik” – 270 kg, ufundował Jerzy Góralski z Aleksandrowa i nazwał go imieniem swego pierworodnego syna; Dzwon „Wojciech” – 150 kg, ufundował Wojciech Żabicki, wychowanek gimnazjum salezjańskiego, zmarł w Ciechocinku 4 XI 1995 r. Dzwony zostały wykonane w Odlewni braci Kusewskich. APSA, Kronika Parafialna 1996-1999.

⁵⁰ APSA, Kronika Parafii 1994 r.

⁵¹ Por. Z. Formella, *Salezjańskie „Dęby”*, Piła 2005; J. Łuczyński, *16 ADH – jako przykład powstawania i działania salezjańskiej drużyny harcerzy*, w: *Harcerskie drogi do wolności*, dz. cyt., s. 95-107.

⁵² Por. L. Leśkiewicz, *Salezjańska Pielgrzymka Ewangelizacyjna w rzeczywistości Nowej Ewangelizacji w misji powszechnej Kościoła*, Warszawa 2000, (mps UKSW); A. Szyfer, *Salezjańska Pielgrzymka Ewangelizacyjna jako forma Nowej Ewangelizacji*, Łódź (mps WSD TS w Łądzie).

⁵³ Por. J. Gliściński, D. Presnal, J. Wąsowicz, *Pustynia Miast. Salezjański Ruch Ewangelizacyjny*, Piła-Aleksandrów Kujawski-Łódź 2000, s. 104; T. Kiciński, *Ruch „Pustynia Miast” formą Nowej Ewangelizacji w świetle dokumentów salezjańskich*, Warszawa 2002 (mps ASIP), s. 34-54.

⁵⁴ APSA, Kroniki Parafialne 1987-2008 r.

⁵⁵ ASIP, zbiór czasopism: „Wspomożenie”. Gazeta parafii NMP Wspomożenia Wiernych w Aleksandrowie Kujawskim.

Warto wspomnieć, że w budynku domu zakonnego w Aleksandrowie zorganizowano w 2001 r. Inspektorialny Ośrodek Powołań, w którym odbywają się rekolekcje dla młodzieży, oraz aspirantura dla kandydatów do Zgromadzenia Salezjańskiego. W ośrodku są obecnie zaangażowani ks. Leszek Głowczyński oraz ks. Jarosław Pizoń. Corocznie organizowana jest tu także jedna seria rekolekcji dla współbraci⁵⁶.

W ostatnim czasie, przy salezjańskim ośrodku przy parafii NMP Wspomożycielki Wiernych, oddano do użytku mieszkańców Aleksandrowa nowoczesne boisko ze sztuczną nawierzchnią, przygotowane w ramach programu „Blisko boisko”. Uroczystego poświęcenia obiektu dokonał w dniu 24 V 2008 r. ks. inspektor Zbigniew Łepko SDB⁵⁷. W roku duszpasterskim 2008/2009 we wspólnocie Matki Bożej Wspomożycielki Wiernych pracowali: ks. Jarosław Pizoń – dyrektor i proboszcz, ks. Kazimierz Furdyna, ks. Leszek Głowczyński, kl. Dominik Gręda, ks. Jan Terlikowski, ks. Leszek Twardowski⁵⁸.

7. REAKTYWOWANIE SALEZJAŃSKIEGO SZKOLNICTWA W ALEKSANDROWIE KUJAWSKIM

Przemiany ustrojowe w Polsce zapoczątkowane w roku 1989 dotknęły wielu płaszczyzn życia społecznego. Na gruncie oświaty zaowocowały one m.in. możliwością prowadzenia, obok szkół publicznych, także szkół o statusie niepublicznym. Nowa rzeczywistość uaktywniła na tym polu salezjanów, którzy niemal od razu rozpoczęli starania o reaktywowanie swojego szkolnictwa. W latach 1990-1999 możemy zaobserwować dynamiczny rozwój salezjańskich szkół o różnym profilu: od szkół podstawowych po szkoły wyższe⁵⁹. Obecnie szkoły salezjańskie stanowią grupę szkół najliczniej reprezentowanych w gronie szkół katolickich w Polsce.

Liceum Ogólnokształcące Towarzystwa Salezjańskiego w Aleksandrowie Kujawskim było jednym z pierwszych, jakie odzyskało Zgromadzenie po przemianach ustrojowych w naszej ojczyźnie. Rozmowy salezjanów z odpowiednimi władzami oświatowymi na temat zwrócenia bezprawnie zagarniętego w roku 1955 Gimnazjum Salezjańskiego rozpoczęły się w roku 1990. W listopadzie tegoż roku, na oficjalnym spotkaniu Wojewódzkiego Kuratora Oświaty i Wychowania z Włocławka pana Mariana Lewandowskiego i jego współpracowników z przedstawicielami Zgromadzenia Salezjańskiego, reprezentowanego przez ks. inspektora Stanisława Skopiaka, ks. dyrektora administracyjnego Henryka Jacenciuka oraz ks. dyrektora Stanisława Salamonowicza, ustalono, że salezianie przejmą od

⁵⁶ Relacja ks. Jarosława Pizonia, Aleksandrów Kujawski 05. 11. 2008 r. (w zbiorach autora).

⁵⁷ Por. Z. Conder, *Kalendarium Ks. Inspektora*, Kronika Inspektorialna 3(2008), s. 71.

⁵⁸ Por. Towarzystwo św. Franciszka Salezego Inspektoria św. Wojciecha, *Elenko 2008-2009*, Piła 2008, s. 12.

⁵⁹ Por. T. Rozmus, *Obecny stan szkolnictwa salezjańskiego w Polsce*, *Seminare. Poszukiwania naukowe* 14(1998), s. 187-199.

września 1991 r. trzy ostatnie klasy (po cztery oddziały każda), cały personel i całe wyposażenie szkoły i internatu. Pierwsze klasy, przyjmowane na warunkach szkoły prywatnej, będą dotowane w 50% przez władze oświatowe. Dyrekcję i administrację szkoły, jak również kierownictwo internatu, zgodnie z ustaleniami miało przejąć Zgromadzenie Salezjańskie⁶⁰.

Rok szkolny 1991/92 rozpoczął nowy etap historii salezjańskiego szkolnictwa w Aleksandrowie Kujawskim. Uroczysta inauguracja roku szkolnego odbyła się 18 września w święto św. Stanisława Kostki patrona polskiej młodzieży. Wzięły w niej udział władze oświatowe z Wojewódzkim Kuratorem Oświaty i Wychowania p. Marianem Lewandowskim na czele, władze kościelne diecezjalne i zakonne, które reprezentowali biskup ordynariusz diecezji włocławskiej Henryk Muszyński i ks. inspektor Stanisław Skopiak, władze samorządowe w osobie burmistrza Aleksandrowa Kujawskiego pana Zdzisława Nasińskiego oraz nauczyciele szkół z Aleksandrowa, wychowankowie salezjańscy oraz obecni uczniowie. Po Mszy świętej i akademii okolicznościowej nastąpiło symboliczne przekazanie przez byłych wychowanków salezjańskich młodemu pokoleniu sztandarów: szkoły i harcerstwa, które były przechowywane przez 36 lat – od czasu kiedy salezianie musieli opuścić szkołę⁶¹. Pierwszym dyrektorem Liceum Ogólnokształcącego Towarzystwa Salezjańskiego został ks. Stefan Metrycki, administratorem szkoły ks. Janusz Wróblewski, a kierownikiem internatu⁶² ks. Zbigniew Formella⁶³. 18 IX 1997 r. Liceum Towarzystwa Salezjańskiego w Aleksandrowie Kujawskim przybrało imię kard. Augusta Hlonda⁶⁴.

Po osiemnastu latach dzielących nas od chwili odzyskania budynków dawnego Kolegium Kujawskiego, rozwój salezjańskiego szkolnictwa w Aleksandrowie Kujawskim można uznać za dynamiczny. Salezianie nie ograniczyli się w tym okresie do pracy oświatowej tylko na poziomie licealnym. W roku 1992 utworzyli od podstaw szkołę podstawową, której kolejnymi dyrektorami byli: ks. Stefan Metrycki (1992-97), ks. Dariusz Presnal (1997-2003), ks. Stanisław Kąkol (2003-2004)⁶⁵. Od roku 1997 aleksandrowska Prywatna Szkoła Podstawowa Towarzystwa Salezjańskiego nosiła imię św. Dominika Savio. Z powodu niskiego naboru szkoła została zlikwidowana z dniem 1 IX 2004 r. przez ks. inspektora Jerzego Worka⁶⁶.

⁶⁰ ASIP, Teczka: Aleksandrów Kujawski – szkoły, akta bez sygn., Dokumentacja rozmów w sprawie zwrotu szkoły.

⁶¹ Por. Kronika Inspektorii św. Wojciecha w Pile (1991)2, s. 9-10.

⁶² Najdłużej pełnił ją ks. Zbigniew Hul w l. 1995-2004.

⁶³ Por. *Elenco, Schematyzm Towarzystwa św. Franciszka Salezego w Polsce*, Kraków 1991/92.

⁶⁴ ADSA, Teczka: Liceum dokumentacja 1997 r., Akt nadania Liceum Ogólnokształcącemu Towarzystwa Salezjańskiego imienia kard. Augusta Hlonda przez ks. inspektora Władysława Kołyszkę, Aleksandrów Kujawski 18 września 1997 r.

⁶⁵ Por. *Elenko, Schematyzm Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, z l. 1991-2005.

⁶⁶ ASIP, t. Aleksandrów Kujawski – szkoła, akta bez sygn., Aneks do statutu Prywatnej Szkoły Podstawowej Towarzystwa Salezjańskiego im. św. Dominika Savio w Aleksandrowie Kujawskim podpisany przez ks. Inspektora Jerzego Worka SDB, Piła 10.03.2003 r.

W roku szkolnym 1998/99 w szkole podstawowej uczyło się 100 dzieci, natomiast w liceum 284 uczniów, z czego 43 mieszkało w prowadzonym przy szkole internacie. Ponad 60% absolwentów szkoły kontynuowało wówczas naukę na studiach magisterskich dziennych, a ok. 20% na studiach zaocznych. Salezianie zatrudniali 47 pracowników świeckich, w tym 34 nauczycieli. Personel salezjański liczył 5 współbraci. W roku szkolnym 1999/2000 decyzją władz miejskich salezjanom powierzone zostało prowadzenie publicznego gimnazjum⁶⁷. Natomiast w październiku 2003 r. starosta aleksandrowski podjął decyzję o udzieleniu zezwolenia na otwarcie od roku szkolnego 2004/2005 publicznego LO Towarzystwa Salezjańskiego im. Kardynała Augusta Hlonda⁶⁸. Obecnie naukę w szkołach salezjańskich pobiera 560 uczniów: 268 w gimnazjum i 292 w liceum. Działalność internatu zawieszono w 2006 r.⁶⁹.

W latach 1991-2009 systematycznie prowadzono starania o polepszenie bazy materialnej szkoły. Dokonano m.in. remontu kapitalnego budynku szkolnego, rozpoczęto i ukończono budowę sali gimnastycznej, podjęto prace przy rozbudowie szkoły podstawowej, uporządkowano obejście budynków szkolnych i park, poczyniono wstępne przygotowania do remontu internatu⁷⁰.

Funkcję dyrektorów wspólnoty i szkoły w l. 1991-2009 pełnili: ks. Stefan Metrycki (w l. 1991-2000 dyrektor wspólnoty, w l. 1991-2004 dyrektor szkoły;), ks. Antoni Balcerzak (w l. 2000-2006 dyrektor wspólnoty, w l. 2004-2006 dyrektor szkoły), ks. Roman Jachimowicz (od 2006 r. dyrektor wspólnoty i szkół salezjańskich)⁷¹.

Salezjańską wspólnotę p.w. św. Jana Kantego w roku szkolnym 2008-2009 tworzyli: ks. Roman Jachimowicz – dyrektor wspólnoty i szkół salezjańskich, ks. Stanisław Kąkol – zastępca dyrektora szkół i wikariusz dyrektora wspólnoty, ks. Marek Barejko, ks. Rafał Krysiak, ks. Stanisław Jankowski. Do wspólnoty aleksandrowskiej należą także współbracia pracujący w salezjańskiej szkole podstawowej i gimnazjum w Toruniu: ks. Mariusz Witkowski – dyrektor szkół, ks. Mirosław Wierzbicki i ko. Andrzej Okoniewski⁷².

* * *

Dziewięćdziesięcioletnia historia pracy salezjańskiej w Aleksandrowie Kujawskim to lata pełne poświęceń, cierpień i wyrzeczeń wielu ludzi. Wszystko po to, by wcielić w życie zadanie, jakie postawił swoim duchowym synom ks. Bo-

⁶⁷ Por. S. Metrycki, *Liceum Salezjańskie. Uroczysta Inauguracja roku szkolnego*, Niedziela – Ład Boży [edycja Częstochowa-Włocławek] (1998)44, s. I.

⁶⁸ ASIP, t. Aleksandrów Kujawski – szkoły, akta bez sygn., Decyzja z dnia 24 października podpisana przez Starostę Aleksandrowskiego Zbigniewa Żbikowskiego, Aleksandrów Kujawski 24.10.2003 r.

⁶⁹ Relacja ks. R. Jachimowicza, Aleksandrów Kujawski 15 października 2008 (w zbiorach autora).

⁷⁰ ADSA, Kronika Domowa 1997-1999.

⁷¹ Por. *Elenko. Schematyzm Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, z l. 1991-2008.

⁷² Por. *Towarzystwo św. Franciszka Salezego Inspektoriat św. Wojciecha, Elenko 2008-2009*, Piła 2009, s. 11.

sko: „Wychowujcie młodych ludzi na dobrych chrześcijan i obywateli”. Wydaje się, że salezjanom to zadanie udało się zrealizować.

U początku nowego wieku, przed salezjanami w Aleksandrowie Kujawskim stają wciąż nowe wyzwania. Ich obecność w środowisku Aleksandrowa i okolic to nie tylko historia, ale i przyszłość, w którą należy patrzeć z nadzieją.

SALESIAN IN ALEKSANDROW KUJAWSKI YESTERDAY AND TODAY.
REVIEW OF THE EDUCATIONAL AND PASTORAL ACTIVITIES
IN YEARS 1919-2009

Summary

In the year 2009 Salesian will celebrate the 90th anniversary of the beginning of the ministerially - educational work in Aleksandrów Kujawski. There is the oldest work of the Congregation in St. Wojciech Province. The elaboration into the concise manner introduces history of Salesian's institution in Aleksandrów: The Salesian College (Kujawskiego Kolegium xx. Salezjanów), the pastoral centre at „the chapel”, the parish dedicated Mary Help of Christians, Lyceum and the Junior High School of the name of cardinal August Hlond.

Nota o Autorze: MGR JAROSŁAW WĄSOWICZ SDB – kierownik Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej; przygotowuje doktorat na UMK w Toruniu nt. „Niezależny Ruch Młodzieżowy w Gdańsku 1981-89”; wicepostulator procesu beatyfikacyjnego męczenników II wojny światowej; zajmuje się badaniem dziejów młodzieżowej opozycji i NSZZ „Solidarność” w PRL-u, historią Kościoła w tym okresie, martyrologium duchowieństwa polskiego w czasie II wojny światowej oraz historią salezjanów w Polsce.

Słowa kluczowe: salezjanie, szkolnictwo salezjańskie, duszpasterstwo parafialne, historia, Aleksandrów Kujawski